

EGY NAP AZ ÉLETEMBEN

(Birmingham, 1968)

GÖMÖRI GYÖRGY

Reggel. A szokásos reggeli rítusok: borotválkozás, mosdás, öltözködés. Kipillogok az ablakon — esik, nem esik? Ebben az országban a száraz nap szép napot jelent, az eső mindennapot, a hó pedig nemzeti szerencsétlenséget. Ilyenkor minden leáll, az újságok első oldalán vastag betűkkel dühöng a káosz, s a cikkírók megütközve kérdezik: és mi lett a Svédországból importált hóekékkel? (Van belőlük vagy öt darab egy kétmilliós városra.) Állítólag a múlt században enyhébb volt az éghajlat, s a viktoriánus optimizmus mélyen belegyökerezett az angolokba: nem hajlandók tudomásul venni a rossz időt, képtelenek beletörödni az új jégkorszakba. Az idén már háromszor havazott. De csak a főútvonalakról takarítják el, különben nem nyúlnak hozzá — majd elolvad magától. Egy hétre rá aztán csodálkozva írják a lapok, hogy itt meg ott árvíz fenyeget. Nem értik az összefüggést.

Egyelőre nem esik.

Feleségem, aki szociológiát tanul és e heti esszéjét az angol munkásosztály polgárosodásáról (van ilyen? nincs ilyen?) írja, reggeli közben előhozakodik problémáival. Két korty tea és két harapás pirítós kenyér közben megrágnak az *embourgoisement* kérdését. Polgárosodnak a munkások? Feleségem szerint egyelőre csak anyagi értelemben; jobban élnek, mint a háború előtt, többet keresnek, mint egyes kishivatalnokok, autójuk van, néha még saját házuk is, nem a tanács által kiutalt ház. De gondolkodásmódjuk csak kevésbé változott, s ami a legfontosabb: a régi középosztály nem vállal közösséget a gyarapodó munkással. Ezért az értelmesebb angol szociológusok szerint, jóléti állam ide vagy oda, nem lehet az osztálykülönbségek megszűnéséről beszélni. A munkásosztályon belül viszont kialakulóban van, vagy máris kialakult egy tehetősebb réteg, amely már ambicionálja, hogy a fiú elvégezze a középiskolát, tanult ember legyen belőle, ne beszéljen munkás-akcentussal.

Azt hiszem, Angliában ez a beszédmód-ügy, az *accent* ügye bonyolítja a dolgokat. Lehet valaki jól öltözött, vezethet Ford Corsairt, vagy akár Mercedest, abban a pillanatban, ahogy kinyitja a száját, kiderül osztályhelyezete, s igen gyakran a brit szigeteken belüli illetősége is. Professzor Higgins, amint mazochista gyönyörűséggel jegyzi a kis *cockney* virágáruslány leírhatatlanul csúnya kiejtését, tipikusan angol jelenség. Egy évszázadon át ebben az országban csak az érvényesült,

aki „rendesen” beszélt angolul, vagyis oxfordi-cambridgei, vagy *public school*-ban (ami nevével ellentétben magániskolát jelent) szerzett kiejtéssel. A munkások mindenütt másképp beszélnek, mint a vállalati igazgatók, vagy a banktisztviselők, de Angliában a kiejtés determinál. Ezért lehetetlen a tömeges „polgárosodás” mindaddig, amíg az angol oktatási rendszer meg nem változik. Itt egyelőre nem a ruha, hanem a beszédmód teszi az embert.

Innen az idegenek karrier-előnye, viszonylagos osztályfelettsége.

*

Busszal az egyetemre. A buszmegállótól még vagy tíz perc séta az egyetem főépülete, de már innen látni a vörös téglás harangtoronyt a nagy órával, amit Sienáról másolt le a birminghami gyárosok pénzén építkező szecessziós közízlés. Benne van az egész kor a toronyban. A századvég. Rettenetes, de ezt is meg lehet szokni. Hanem magától senki se jön rá, hogy ennek a toronynak Sienában van az eredetije.

Útközben elkapok egy újságcímet: THE DECIMAL REVOLUTION. A tízes forradalom. Nem valamelyik közel-keleti vagy dél-amerikai államról van szó, ahol tiztagú katonai junta vette át a hatalmat, hanem erről az elmaradott szigetről, ahol három év múlva vezetik csak be a világ nagyobbik részén használt tízes pénzrendszert. Eddig az angol gyerekek matematika órái középkori kinzókamrákra emlékeztettek, merthogy: 12 penny az 1 shilling, és 20 shilling az egy font. Kérdés: mennyi egy guinea? (Egy font és egy shilling.) Az angol pénzrendszer, csakúgy, mint a mértékrendszer, bizarr és szövevényes, nehézkes és ezért ésszerűtlen, de az angolok állítólag már megszokták. 1971-ben vezetik be a tízes pénzrendszert, aztán lassan a métert, meg a centimétert... mi lesz az incsekkel, pintekkel, lábakkal és gallonokkal, amelyeket a legtöbb külföldi képtelen megjegyezni? Közmondás, mint a cinkotai iccéből. Nem India elvesztése, az afrikai gyarmatok feladása, vagy a kivomulás Adenből — ez jelenti a brit világbirodalom végét. Anglia, kicsit feszengve, kényszeredett mosollyal leveti a birodalmiság és a különállás sallangjait: megérkezett Európába.

Azaz csak tenné, ha Károly is úgy akarná. Amiről az jut eszembe, hogy Párizsban megváltoztatták Mrozek „Károly” című darabjának a címét valami más férfinévre. A darabban egy fanatikus öregúr mindenáron le akar puffantani egy bizonyos „Károlyt”. Tisztelni kell a Charles-ok érzékenységét.

*

Mért nem vezették be előbb a tízes számrendszert? Akarták már egyszerű, de a múlt század nyolcvanas éveiben, amikor erről szó volt, még senkit sem érdekelt igazán a terv. Akkor még szerettek különbözni az angolok; most már hasonlítani szeretnének Európa többi népéhez.

*

Nincs sok postám: egy-két magánlevél és egy új *Műhely*. Belelappozok. A hosszú verse, elolvasom az elejét. Szeretem, amit csinál. Egy-egy frappáns kép, jó hasonlat fellelkesít, tapsolni szeretnék, mint

atlétikai versenyen szép ugrás után. Odanézenek, micsoda lábmunka! Gondolatban máris magasabbra teszem a lécet.

Mészöly regényrészlete. Már a nyáron hallottam, hogy Pál apostolról írt regényt. Divatba jöttek a görögök, rómaiak, az őskeresztények. Mészöly tehetséges író, de nem tehetek róla, irtózom a regényrészletektől. (Mennyivel jobb volt Déry Szent Ambrusa is egészben!) Olyanok, mint az aktfényképből kinagyított térdkalács- vagy lapockarészlet. Feltételezem, hogy Mészöly megint érdekes regényt írt, de ez ebből a részletből nemigen derül ki.

A szám végén a műhelyesek emelkedett hangú cikkben értekeznek a hollandiai Mikes Kör utolsó találkozójáról, ahol egy jugoszláviai magyar írókn kívül hazai látogatók is szerepeltek. Mintha túl emelkedett is lenne a cikk hangja, s a hangvétel túlozza a *Magyar Műhely* fontosságát. A szerkesztők egyébként azt a dicséretes óhajt fejezik ki, hogy folytatni kell a dialógust Magyarország és az emigráció értelmisége között. Az óhaj dicséretes, a legyőzendő nehézségek óriásiak. Mindkét fél sémákban gondolkozik a másikról; a kintiek közül jóval kevesebben jártak Magyarországon 1956 óta, mint viszont; s az általános elvi ellentéteken kívül még személyi érdekek, gyanúk és sértődések is fékezik a párbeszédre kész emberek hajlandóságát. Volt idő, amikor az azal árthattunk valakinek, ha túlságosan dicsértük *kintről*. Most ez fordítva igaz: ha valaki külföldön élőt Pestről túlságosan is megdicsérnek, a sokat tapasztalt emigránsokkal, ok nélkül gyanakodni kezd. X.-nek hirtelen nagyon jó lett a sajtója. Mi van e mögött? — Nem lenne egyszerűbb tárgyalagosnak lenni? Külföldön megjelenő magyar tárgyú publikációkat tudomásul venni, róluk írni (nem szuperlatívuszokban, de írni), levelekre alkalomadtán válaszolni, s aki megérdemli, azt megbecsülni. Ami az emigráció magyarnak — megmaradt, s nyitott szemű értelmiségét illeti, az (számtalan példát tudnék mondani) úgyis megbecsül és terjeszt minden magyar szellemi értéket.

*

Könyvek, újságok, levelek — rutin.

*

Ebédnél K.-val kerülök össze. Szívesen pihentetem szememet alma-arcán. K. orosz, de férjhez ment egy nyugati tudóshoz, és már hosszabb ideje Angliában él; értelmes, nyugodt asszony, ha vitatkozunk, tudom, hogy mindig a saját véleményét mondja. Szolzsenyicinről beszélünk. Az író és a szovjet írószövetség újabb nézeteltéréséről cikkeznek az angol lapok; miután a Szovjetunióban nem hozták nyilvánosságra Szolzsenyicinnek az írókongresszushoz intézett levelét, most hosszabb ideje kéziratban fekvő regényét sem akarják kiadni. A regény címe „A rákosztály”, és mivel rákbetegekről szól, eléggé pesszimista. Emiatt nem akarják kiadni, ráadásul hazafiatlan magatartással vádolják az „Iván Gyenyiszovics” szerzőjét, mivelhogy levelét külföldön „politikai célokra használták föl”. Szerencsére Szolzsenyicin se hagyja magát, és állítólag újabb, éles hangú levelet írt a szövetségnek, amely mindenkit képvisel, csak az írók *mint írók* érdekeit nem. Az újságok

MILAN TRKULJA

Katona

szerint a regény kéziratát elkobozták Szolzsenyicintől, majd kiadták erősen korlátozott példányszámban — belső használatra, pártfunkcionáriusok részére. Ezek tiltathatták aztán le a könyvet.

Ez azt jelenti, magyarázom K.-nak, hogy az irodalom szempontjából jobb volt Hruscsov egyszemélyi (gyakran korlátolt és durva) cenzúrája, mint ez a sokfejú, amorf cenzúra — mi lett volna, ha mondjuk Szolzsenyicin első megjelent művét először így „körözik” a funkcionáriusok között? Sohasem jelent volna meg a *Novij Mir*-ben.

K.-nak sem tetszik az ügy, de megjegyzi, hogy ne legyenek túlzottan felháborodva, hisz azok, akik a politika föltétlen primátusát vallják az irodalom fölött, s a sztalini időkben kaptak kezdősebességet a karrierjükhez, saját érdekeik ellen cselekednének, ha nem gáncsolnák Szolzsenyicint.

És ha a könyv nem jelenik meg se idén, se jövőre? Végül valaki megszerzi a kéziratot és kiadja külföldön. De az ismert írók ki nem adott kéziratái Moszkvában kézzől kézre járnak, s keverednek az ismeretlen írók ki nem adott kézirataival. Ezt a léghőzt érzem Terc „Grafománok” című novellájában. Ahol mindig arra lehet hivatkozni, hogy „nem engedik” kiadni a verset vagy regényt, gombamód elszaporodnak az íráskényszerben szenvedő műkedvelők. A novella egyik hőse például azt mondja: „Tolsztoj? Csehov? Grafománok — akiknek sikerült.” Ez is egy szempont.

*

Kiszáradt torokkal teszek-veszek, egyre álmosabban. Kinn a köd lassan ereszkedik az álsienai toronyra, nemsokára elér a neobizánci indóház-kupoláig. Megkondul a nagyharang. Minden negyedórában harangoznak. Egyáltalán, mennyit harangoznak Angliában! Sportból, azt hiszem.

*

Cikk a *Valóságban*: a programozó gépek felhasználása a művészetben. Egy francia írta, Fónagy fordította. (Írni neki, megkérdezni, egyetért-e ezzel a cikkel.) A francia szerint, aki valami matematikus vagy komputeres lehet, a jövőben a komputer bevezeti a „permutációs művészetet”. Az esztéta betáplálja a gépbe a szépnek vélt elemeket és a gép kikombinálja a legjobb megoldást. Magyarán mondván, az esztéta és a gép együttese veszi át a költő szerepét. Elképzelhető ez? Igen, de a vers lehet szép (hangzásilag, képileg) és tökéletes (logikailag), de mégsem „ül”. Épp csak a költő személye, s egyéni módon megfogalmazott igazsága síkka el. Ez az igazság valószínűleg tökéletlen, s a költő agyának asszociatív mezejében sem logikusan kapcsolódnak a képek és sorok, de — ez a költészet. Néha a legtávolesőbb képzettársítások a leghatásosabbak, s ha a valószínűség 1:100 000, hogy a költő épp ezt az asszociációt választja, biztos, hogy a szolid „középarányos”-ra beprogramozott gép nem ezt fogja választani. (Olyan biztos vagy benne? Meddig finomodhat egy ilyen komputer-agy?)

Nem; lírát, igazi lírát még nagyon sokáig csak a költők teremthetnek. Az viszont könnyen elképzelhető, hogy 1978-ban a slágereket már erre

a célra kimunkált és beprogramozott számítógépek fogják írni, s komponálni. És ha a fogyasztó igényei olyanok maradnak, mint amilyenek ma, nem is fogja észrevenni a különbséget.

*

Munka után még bevásárolok, már sötétben érek haza. Kislányom vacsorázik, nemsokára jön a kötelező esti mesemondás. Magyarul, bár... a kétnyelvűség nemcsak a Vajdaságban probléma, Párizsban, New Yorkban, Birminghamban is az, s egyre inkább azzá válik. Sok a nemzetközi házasság, Nyugaton élő magyar ismerőseim közül nem is tudom, mennyien más nyelvű lányt vettek feleségül. Bonyolítja a problémát, ha mint nálunk, háromnyelvű a család: feleségem osztrák, de Angliában élünk. Megoldható a harmonikus többnyelvűség?

Ideális feltételek között igen. (Ha van többnyelvű iskola, könyv stb.) Ellenkező esetben kialakul egy főnyelv vagy alapnyelv és egy vagy több melléknyelv. *Egyformán jól*, azaz tisztán és hibátlanul senki sem beszélhet több nyelvet egyszerre, különösen gyerekkorban, bár vannak példák (de inkább felnőttek közt) a két-, sőt háromnyelvű „kulturális egyensúlyra”. Különbözik az egész kérdéssel csak most kezdenek tudományos szinten foglalkozni. Egy amerikai szociológiai lapban érdekes szociopszichológiai értekezést olvastam a kanadai és amerikai tapasztalatokról. Lambert szerint, aki professzor a McGillen, a kétnyelvűség mindig problematikusabbá teszi egy ember életét, mert ha egyetlen nyelvi csoporttal sem azonosul egészen, mindkettőnek gyanús, s előbb-utóbb valamilyen választásra kényszerül. Más szempontból viszont a kétnyelvűség előnyt jelent. Az etnocentrikus sémák nem rögződnek meg a gyerek agyában olyan makacsul, a kétnyelvűség nyitottabbá, fogékonyabbá (egyúttal összetettebbé) teszi gondolkodását. Nem azt fogja mondani: „ilyenek az angolok” és „olyanok a franciák”, hanem „az angolok között vannak ilyenek” stb. Amit a kétnyelvű ember veszít biztonságérzetben, annyit nyer toleranciában. (Igaz, ez az ideális eset.)

Lánnyal egyelőre az a probléma, hogy nem választott véglegesen főnyelvet. Most kezd iskolába járni, s biztosra vehető, hogy az angol lesz a főnyelve; de az ősszel még jobban beszélt németül és a nyáron, Pesten, mindenkit meglepett fesztelen magyar csacsogásával. A három nyelv naponta keveredik, néha kereszteződik, de nem lesz belőle olyan utálatos keveréknyelv, amelyet sok itteni magyar munkácsoládiban használnak: „Megyek shoppingolni a kornerra.” (Megyek vásárolni a sarokra.) Lányom a nyelveket szépen elválasztja egymástól, de gyakran elakad és dühös, ha nem jut eszébe egyik nyelven sem a megfelelő szó. En már higgadtabban kezelem a saját nyelvi rövidzárataimat; még ma, tizenkét év után is, mennyiszor előfordul! De hát szótár is van a világon.

*

A BBC koncertet közvetít — Boulez vezényel modern franciákat. Messiaen madárfüttyei, Varèse lenyűgöző *Arcana*-ja. A háború zajai elevenednek meg benne kíméletlen pontossággal; gépfegyver, srapel, most csapott be egy bomba! A háttérben az Apokalipszis csontlova-

sai galoppoznak. Masszív zene. Utána Boulez finom *Marteau sans maître*-je. Balinéz lemezemet kellett volna előtte meghallgatni, mert Boulez csupa gamelán: elbűvölően szövi tarka hangfonalát a gongokon, xilofonon és a fuvolán. Szeretem a gamelánt — csupa vibrálás, állandó lengés a lehetőségek hintáján.

Közben elgondolkozom, mennyire hiányosan művelt a legtöbb művész a társművészetek vonatkozásában. Hány író ismeri és szereti a legmodernebb zenét, hány zeneszerző a nonfiguratív festészetet? Lehet, hogy így van ez rendjén, hisz az egyes művészetek annyira a maguk útját járják, hogy csak a szakmabeliek tarthatnak igazán lépést a fejleményekkel. Közepes zenei műveltségemmel és érdeklődésemmel megragadtam Bartóknál és Stravinszkinál; igen, ez a Varèse tetszett, de a mű még a húszas évek végén keletkezett, szeretem Penderecki kísérleteit, de lehet, hogy ebbe polonofil vonzalmaim is belejátszanak. Webern viszont teljesen hidegen hagy.

Ezek után miért várom el a közepes irodalmi műveltségű emberektől, hogy Móricz és Ady mellett (vagy helyett) Huxleyért, Kafkáért vagy Weöres bonyolultabb verseiért rajongjanak? Lehet ugyan ezért is, meg azért is rajongani, de a képlet rendszerint vagy-vagy. Azért mert az irodalom a legtársadalmibb, s így a legfontosabb művészet? Es mert Stockhausen nélkül még egészen jól megvagyok 1968-ban, de Kafka nélkül valami hiányozna?

S lehet valaki igazán modern egy bizonyos művészetben, ha ugyanakkor nincs füle vagy szeme a más művészet modernségéhez? Úgy látszik, lehet. En legalábbis tudok rá példát.

Milyen képek tetszettek például Kafkának?

*

A tizenegyes hírek. Khe Sanh, Hué, Da Nang, a nevek, mint rakéták, surrognak, szétpukkanak az éjszakában. Valahol háborúznak, de a bemondó hangja mértéktartó és udvarias. U Thant úr ide utazott, majd oda utazott. Kering, mint a békegalamb, amelynek még nem bukkant elő az Ararátja.

Szerencsére nincs televíziónk, nem látjuk, hogyan robbannak a gránátok, hogyan zuhog a napalm. Nem érnek el hozzám a háború képei, legalábbis nem minden áldott nap. Így legalább tudok aludni. Pedig érzem, egyre közelebb jön ez a háború. Nem tehetek róla és egyre jobban fojtogat.

*

Holnapra száraz, hideg idő várható.